

نشریه علمی فقه، حقوق و علوم جزا  
مقاله پژوهشی، سال نهم، شماره ۳۵، بهار ۱۴۰۴، صفحات ۱ تا ۷  
تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۱/۰۵ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۱/۰۷

## ارث کودکان حاصل از اهدای جنین و رحم جایگزین

| زهرا محمودی\* کارشناسی ارشد حقوق خصوصی واحد تهران شمال.

| دکتر ابوطالب خورشیدیان | عضو هیئت علمی دانشگاه ازاد اسلامی واحد تهران شمال

### چکیده

استفاده از درمان خانگی برای غلبه بر مشکلات باروری همسران نازا با توجه به پیشرفت پزشکی در حال افزایش است. تساهل و سهل انگاری در برابر مشکلات جدید این حوزه از نظر منطقی با اهمیت خانواده و نقش آن در تشکیل جوامع انسانی و توصیه های اسلامی در مورد حفظ، صیانت و بقای آن مطابقت ندارد یکی از این موضوعات وقف جنین و رحم جایگزین است. هر چند نوزاد متولد شده با اجاره رحم یا رحم وقف شده متعلق به همسر و صاحب نطفه مطابق با حکم فقهی است که طفل متعلق به بالین ازدواج (فرض مشروعیت) است و جنینی که در آزمایشگاه تشکیل می شود طی معالجات پزشکی به زوجه متقاضی انتقال می یابد و مادر جانشین دیگر در رحم حامله به ثمره می رسد. کودک به صاحبان اسپرم و تخمک. نوزادی که با این روش ها به دنیا می آید مانند سایر نوزادان حقوقی دارد. این حقوق، حقوق مادی و غیر مادی است. یکی از این حقوق مادی ارث است.

بررسی و تبیین دقیق حقوق مادی کودکان متولد شده با این روش ها (که در حال افزایش است) موجب می شود که قانونگذار با تصویب قانونی جامع بر اساس مصلحت و نیازهای اجتماعی این دسته از نوزادان از بسیاری از مشکلات آینده جلوگیری کند. نوزادانی که با این روش ها به دنیا می آیند مانند سایر نوزادانی که از طریق لقاح طبیعی به دنیا می آیند طبق اصول حقوقی و شرعی قانون مدنی دارند. رعایت حقوق آنها از بارداری تا تولد و حتی بعد از آن ضروری است. از این رو، مقاله حاضر سعی دارد با مطالعه بیشتر مراجع فقهی، احکام وراثتی نوزادان متولد شده با وقف و رحم مادر را تبیین کند بنابراین رعایت حقوق آنان مانع از وجود افراد گمنام و بی سرپرست در جامعه میشود. در پایان، این مقاله به منظور رفع ابهامات و خلاهای قانونی، توصیه ها و نتیجه گیری هایی درباره قانون گذاری ارائه می کند.

واژگان کلیدی: ارث، حقوق مادی، اهدای جنین، رحم جایگزین.

\* نویسنده مسئول

## مقدمه

یکی از پیامدهای قانونی تولد نوزاد با لقاح مصنوعی، ارث بین این نوزاد و صاحبان اسپرم است. سوالات مختلفی در مورد لقاح مصنوعی توسط اسپرم شوهر یا اسپرم بیگانه، رابطه بین افراد و نوزاد و رابطه ارث وجود دارد. آیا جنین های به اصطلاح دارای سهم مشخصی از ارث از دارایی پریوزیتوس خود به عنوان جنین های متولد شده توسط حاملگی طبیعی هستند؟

در واقع باید در پاسخ به یک مرجع امتناع بگوییم که: «بله، جنین های به اصطلاح از دارایی پریوزیتوس خود به عنوان جنین هایی که با حاملگی طبیعی متولد میشوند، سهم معینی از ارث دارند». از نظر حقوق ایران نسب و نسب از طریق نکاح یا قرابت از علل ارث است. ابتدا باید نسب تشخیص داده شود و ثبت شود، سپس نپذیرفت تا وراثت احراز شود و در صورتی که رابطه نسبی وجود نداشته باشد برعکس بین آنها ارث وجود ندارد وراثت لقاح هایی که با تقدیم تلقیح جنین متولد میشوند، به دنبال اثبات یا عدم اثبات نسب بین نوزاد و صاحب اسپرم و تخمک هستند.

قسمت اول: تعریف وراثت اموال به جا مانده از praepositus که دارای دو قسمت مثبت و منفی است.

قسمت مثبت آن مال و مطالبات است که به ورثه واگذار می شود. قسمت سلبی آن بدهی و تعهدات در واگذاری اموال است که باید پرداخت شود [۱]. ما شش قسمت را به تفصیل در مقاله حاضر توضیح می دهیم. فصل اول: ارث در وقف جنین در فقه امامیه: ارث به معنای انتقال مالکیت مال متوفی به ورثه او پس از فوت است [۲]. برای تحقق ارث باید چند عنصر وجود داشته باشد.

آنها به شرح زیر هستند:

ارث تعیین کننده: اگر کسی زنده نباشد ارث ببرد، ارث قابل اعمال نیست وراثت از praepositus اموال متوفی ارث می برد.

که به آن ارث می گویند ارث به معنای هر چیزی است که از متوفی باقی می ماند. ارث عبارت است از هر گونه حقوق مالی، مالی و غیر مالی که قابل انتقال باشد. بنابراین، اگر عناصر به اصطلاح وجود نداشته باشد، وراثت قابل اجرا نمیشود [۱]. برخی از فقه اسلامی برای اصطلاح ارث دو معنا بیان میکنند معنای مصدر ارث استحقاق ترکه است و معنای عینی آن از ارث ( آنچه به ارث منتقل می شود هر چیزی است که مستحق آن باشد [۴]

جمهوری اسلامی و تمامی شنونات اسلامی امامیه معتقدند جنینی که در اثر تلقیح نطفه با تخمک همسران و وقف همسران است ارث نمیرد و عقد بین آنها محکوم به بطلان است.

فصل دوم مفهوم ارث در وقف جنین در حقوق ایران

بین دو نفر رابطه نسب یا قرابت وجود داشته باشد بین آنها ارث برقرار می شود. اصطلاحاً به آن علل وراثت گفته شود. به این معناست که بین praepositus در ارث و وراثت (موصی) رابطه نسبی یا زوجی وجود دارد. نسب طبق ماده ۸۶۱ قانون مدنی ایران یکی از علل ارث شناخته شده است.

وراثت کودکانی با لقاح اختصاصی جنین به دنیا می آیند به دنبال اثبات یا عدم اثبات رابطه بین صاحبان نوزاد، اسپرم و تخمک می باشد. اگر رابطه والدینی بین صاحبان نوزاد، اسپرم و تخمک شناسایی نشود، بین آنها ارث وجود دارد و در صورت عدم وجود رابطه نسبی بین نوزاد و والدین، برعکس، ارث بین آنها منتفی می شود.

قسمت دوم: ارث در حالت جانشین رحم در شرع برای هر عمل انسان حکمی وجود دارد. استفاده از رحم جایگزین و انتساب نوزاد از رحم جایگزین از جمله اعمالی است که قانون تعریف و فنون اعلامی آن باید رسمیت شناخته شود. آنچه در این مقاله دنبال می شود، ناظر به تعریف قانون نیست، بلکه قانون اعلامی نوزاد متولد شده با وراثت جایگزین مورد بررسی قرار می گیرد. یکی از مسائل مسائل و مشکلات حقوقی این است که در آیا نوزاد به لقاح بعد از فوت پدر وارث است و آیا در ترکه شریک سایر ورثه است؟ «وضعیت ارثی جنین منجمد از مشکلاتی است که در بحث وراثت نوزادان متولد رحم جایگزین مورد بررسی قرار می گیرد. در این مقاله سعی بر آن است تا پاسخ مناسبی به سوالات به اصطلاح مبتنی بر مبانی فقهی - مدنی ارائه شود. سعی شده است در سه فصل به تفصیل این مسائل توضیح داده شود [۶]

فصل اول: بررسی رابطه نوزاد و صاحب نطفه: در واقع وقتی موضوع ارث بین نوزاد و صاحب نطفه را در نظر بگیریم در مورد نسب بحث می کنیم چه کسانی پس از وقف گامت (اسپرم یا تخمک یا هر دو) با یکدیگر رابطه خونی دارند [۷] بین نوزاد و کی رابطه ارثی وجود دارد.

ما در این مقاله به این نتیجه رسیدیم که وراثت از رابطه والد وقف کننده تخمک و صاحب رحم پیروی می کند. پدر طبیعی نوزاد در فرآیند صاحب اسپرم و مادر طبیعی نوزاد در فرآیند وقف صاحب تخمک است. از آنجایی که ارث دلیل مجهول نبودن وقف کننده اسپرم و تخمک قطع می شود لازم متقاضی حضانت و نفقه را تحت شرایطی مانند صیغه عقد یا جایگزینی ارث به دلیل منفعت نوزاد از یک سوم ترکه، متعهد شود.

هیچ رابطه ارثی بین همسران گیرنده گامت از جنین اهدایی وجود ندارد. اگر صاحب رحم صاحب تخمک نباشد، رابطه خونی و طبیعی بین او و صاحب رحم وجود ندارد، حتی اگر بچه از خون او تغذیه شده قضاوت های مربوط به دوران رضاعی تاثیری بر آن ندارد و هیچ رابطه ارثی بین آنها وجود ندارد.

مبحث اول: اکثر علما معتقدند نوزاد در فقه امامیه حتی در صورت لقاح مصنوعی توسط نطفه و تخمک زن به همسران نسبت داده شود [۸].

محمدحسن مرعش شوشتری بیان می کند: تلقیح اسپرم زوجین با رعایت موازین فقهی در رحم زوجه مشکلی ندارد. اگر لقاح در رحم زن پس از مرگ پریویتوس در رحم باشد.

فرآیند لقاح مصنوعی توسط اسپرم شوهر، در ارث بردن از طرف پدر مشکل دارد خلاف بند اول ماده ۸۷۵ قانون مدنی (جنین برای ارث بردن باید موجود باشد). اگر ارث نبرد، خلاف آیه شریفه برای مرد از طرف پدر و مادر و خویشاوندان ارث است و برای زن نیز از طرف پدر و مادر و خویشاوندان ارث است. اعم از اینکه این اموال زیاد باشد یا کمتر مسلم است [۱۰] است.

فصل اول: نظر متعارف در مورد ارث مجاز از امام خمینی رحمه الله شنیده شده است: آیا شوهر ارثی است؟ وقتی خود زن متقاضی پرورش نوزاد از طریق تلقیح است، بین زنده بودن پدر (صاحب نطفه) و فوت او تفاوتی وجود ندارد. یکی دیگر از دانشمندان معاصر معتقد است نوزادی که از طریق تلقیح به دنیا می آید مشروع است. تمام بار نوزاد مشروع از قبیل ارث، محرومیت بر دوش صاحب نطفه یا بر دوش اوست. پس فرقی بین زنده بودن صاحب نطفه یا در جریان تلقیح وجود ندارد. [۱۱]

فصل دوم: دیدگاه مخالف در مورد ارث غیر مجاز: امام خمینی رحمه الله فرمودند: اگر نطفه شوهر پس از فوت همسرش با تخمک بارور شود و به رحم او منتقل شود، به اصطلاح فعل بد نیست. نوزاد به صاحب تخمک و رحم نسبت داده می شود. در انتساب آن به صاحب اسپرم شکی نیست. نوزادی که با نوع تلقیح به دنیا می آید از صاحب اسپرم ارث نمی برد. [۱۲]

بحث دوم: حقوقدانان در حقوق ایران معتقدند بین زن و مردی پدر و مادر نوزاد هستند رابطه زوجی وجود دارد و نوزادی که ترکیب هر دو به دنیا می آید از نظر فرض ارث مشروع است. تمامی شروط لازم برای والدین مشروع است. بین لقاح مصنوعی و لقاح طبیعی تفاوت وجود دارد. نوزادی که با لقاح مصنوعی به دنیا می آید با آمیزش جنسی زن و شوهر ایجاد نمی شود تأثیری بر نسب مشروع ندارد یک سوال در مورد آن وجود اگر نوزادی که با تلقیح زوجین به دنیا می آید از دورتر و مادرش به ارث رسیده باشد، فرقی بین جماع تلقیح نیست و از پدر و مادرش به ارث میرسد، حتی اگر بیگانه با عمل جراحی انتقال نطفه به رحم زن، بدن زن را لمس کند. [۱۳]

انتساب نوزاد به صاحب اسپرم مشکلی ندارد زیرا او پدر بچه است مسلماً از زن و شوهر به ارث می رسد.

فصل دوم بررسی وراثت بین نوزاد و صاحب تخمک:

وقتی بین دو نفر رابطه نسب وجود داشته باشد، بین آنها رابطه ارثی برقرار می شود یا بین آنها رابطه قرابتی وجود دارد که اصطلاحاً به آن علل ارث می گویند. یعنی رابطه خونی یا زوجی بین پراپوزیتوس و وارث (وصی) وجود دارد. در مقاله پیش از ارسال، در مورد نسب و وقف گامت (تخمک یا اسپرم یا هر دو) بین افرادی که دارای رابطه خونی هستند و همچنین رابطه ارثی بین نوزاد و پدر و مادرش بحث می کنیم.

ما در مقاله حاضر به بررسی رابطه نسب بین وقف کننده تخمک وقف کننده اسپرم صاحب رحم و وراثت می پردازیم [۱۴]

مبحث اول: ابن حزم اندسی در کتاب المالیه از فقه امامیه نوشته است: اولاد از مادر و مادر از او ارث می برد شوهر باید با مادر مهربان باشد، نفقه، حق ازدواج را به او بپردازد. حق پدرش ثابت نمی شود چون فرزند بیگانه است. پس نامحرم از نظر فقهی از پدر و مادر ارث نمی برد حتی اگر نوزاد منتسب به صاحبان نطفه تخمک باشد و با لقاح مصنوعی با اسپرم بیگانه به دنیا بیاید و زنا نداشته باشد، اما میتوان گفت که ممکن است همان نوزاد به دلیل زنا از آنها ارث نبرده باشد و وراثت بین آنها ثابت نشود.

مبحث دوم: در حقوق ایران: به نظر می‌رسد حتی اگر فعل مشروع نباشد، اما صاحبان نوزاد و نطفه مطابق مطالب بیان شده با یکدیگر رابطه مشروع دارند، زیرا شرعاً و مشروع این رابطه معنای خاصی ندارد. در انتساب طفل به پدر و مادرش از سبق عرفی پیروی می‌شود. فرزند به کسی نسبت داده می‌شود که نطفه او باعث ایجاد و تکامل او شده است. از طرف دیگر، به نام فرزند به نامحرم منسوب نمی‌شود، زیرا نوزادی که با لقاح مصنوعی با تخمک زن به دنیا می‌آید، با نامحرم یکی نیست و عمدتاً زنا در کار نبوده است، زیرا شرط اصلی تحقق زنا، رابطه جنسی است که در اینجا مردود است. پس این مادر مادر طبیعی نوزادی است که با لقاح مصنوعی متولد می‌شود و نوزاد از مادر طبیعی و خویشاوندان مادری خود ارث می‌برد باید گفت اگر صاحب نطفه معلوم باشد. او پدر واقعی کودک است. صاحب نطفه در این رابطه به‌عنوان صاحب تخمک زنا نمی‌گیرد و این تلقیح نیز مانند زنا نیست و فرزند نامشروع نیست. پس اگر صاحب نطفه معلوم باشد فرزند از پدرش ارث می‌برد. کودک با او به عنوان فرزندی که از طریق آمیزش جنسی متولد می‌شود، رابطه والدینی دارد.

فصل سوم: بررسی رابطه ارث بین صاحب رحم و فرزند در حقیقت در شرع مقدس اسلام برای هر عمل فرزند انسان حکمی وجود دارد. موارد استفاده از رحم جانشین شده و انتساب نوزاد متولد شده توسط رحم جانشین شده اعمالی است که باید قوانین تعریفی و اعلامی آنها تعیین شود. در اینجا قانون تعریفی در نظر گرفته نشده است، اما قانون اعلامی رابطه فرزند متولد شده توسط رحم جانشین شده مورد توجه قرار گرفته است. یکی از مشکلات اساسی این موضوع در صلاحیت حقوقی این است که آیا نوزادی که با تلقیح به دنیا می‌آید پس از فوت از پدرش ارث می‌برد و آیا با سایر ورثه در ترکه متوفی شریک است؟ شرایط ارثی جنین منجمد نیز در بحث در مورد وراثت نوزادان متولد شده توسط رحم جایگزین در نظر گرفته می‌شود ذکر کرده ایم.

دیدگاه علما و فقه اسلامی در دو مبحث در این مقاله. ما سعی کردیم اساس اصول فقهی - مدنی اسلامی و با استفاده از افکار و نظرات حقوقی به سوالات به اصطلاح و سایر سوالات پاسخ دهیم. مبحث اول: تمام فقه اسلام معتقد است که چنین زنی (صاحب رحم) مادر رضاعی است و حدود روابط مادر رضاعی در شرع تعیین شده است و ارث بر اساس فقه امامیه خارج از این دایره و حدود است.

مبحث دوم: اگر بین فرزند و صاحب رحم رابطه نسبی وجود داشته باشد و در عرف و شریعت آنها را مادر و فرزند بدانیم و معتقدیم بین آنها نسبت خونی وجود دارد و این رابطه خونی موجب رابطه نسبی می‌شود.

بنابراین، پاسخ به این سوال اسان است. طفل و مادر مبعوض طبق مواد ۸۶۱۸۶۲ قانون مدنی که یکی از اسباب ارث و رابطه است از یکدیگر ارث می‌برند.

نتیجه گیری و توصیه ها

از آنجایی که یکی از پیامدهای قانونی تولد نوزاد با لقاح مصنوعی، رابطه ارثی بین این کودک و صاحبان اسپرم سوالات مختلفی در مورد لقاح مصنوعی با اسپرم یا اسپرم بیگانه، روابط نسبی و

روابط ارثی کودک و دیگران وجود دارد [۱۵] آیا به اصطلاح جنین ها باید سهم خاصی از ارث از دارایی متوفی به عنوان نوزادان طبیعی داشته باشند؟ پاسخ قطعاً مثبت است. باید سهم معینی از ارث از دارایی متوفی به عنوان نوزادان طبیعی وجود داشته باشد ابتدا باید علل وراثت از قبیل نسب و قرابت شناسایی و اثبات شود و نسب به قانون ایران رد نشود تا بین فرزند و صاحب اسپرم از یک طرف و صاحب تخمک از طرف دیگر رابطه ارثی وجود داشته باشد و چنین رابطه نسبی تشخیص داده شود. در مقابل، اگر رابطه نسبی بین آنها نباشد رابطه ارث بین آنها مردود است. وراثت نوزادان متولد شده از طریق وقف جنین به اثبات یا عدم اثبات رابطه بین فرزند، صاحب اسپرم و صاحب تخمک مربوط می شود. ما سعی کردیم به دو سوال اصلی زیر پاسخ دهیم و در عین حال انواع مختلف روش ها را توضیح دهیم. ارث فرزندان به روش مصنوعی چیست؟ چه کسانی مسئول این حقوق هستند؟ مقاله حاضر نشان می دهد که قوانین ایران در مورد موضوع به اصطلاح قوانین روشنی ندارد و قضات اختلاف نظر خواهند داشت.

قضات و گاهی اوقات قضاوت های متناقض احتمالاً. فقه علما نیز چندان واضح و مبسوط نیست که مبنای تصمیم گیری در چارچوب اصل ۱۶۷ قانون اساسی باشد.

همچنین باید در نظر داشت که مقاله حاضر صرفاً به بررسی وضعیت ارث فرزندان حاصل از لفاح غیر طبیعی (تلقیح مصنوعی) می پردازد. مسائل دیگر نباید در این مقاله در نظر گرفته شود. بسیاری از مسائل حقوقی ناشی از این پیش فرض ها قابل پیش بینی است که به وضوح و چارچوب قانونی یا قانونی پاسخ داده نمی شود.

توصیه هایی در مورد وراثت فرزندان ناشی از وقف جنین در رحم جایگزین شده وجود دارد:

مشاهده علاقه کودک یا فرزندان متولد شده با این روش ها.

استفاده از برخی راهکارها مانند وصیت نامه تا یک سوم دارایی متوفی، استفاده از صنعت بیمه یا سایر قراردادهای.

راهکارهایی مانند استفاده از بند تحصیل دارایی در طول زندگی پدر و مادر برای تامین مالی آینده فرزندان متولد شده با انتقال جنین. شرط تحصیل مال در طول حیات پدر و مادر باید در قرارداد قید شود و پدر و مادر در طول عمر نسبت به منافع فرزند احساس بدهی داشته باشند. بدیهی که این توصیه ها باید در آئین نامه یا اصلاحات آتی قانون مورد توجه قرار گیرند.

هر گاه در تلقیح خارج از رحم امکان تولد بیش از یک نوزاد وجود داشته باشد، سهم ارث باید بیش از قبل باشد (سهم ارث دو پسر) اما اگر امکان زایمان بیش از یک نوزاد وجود نداشته باشد یا این احتمال بسیار کم باشد یا بعید باشد، نیازی به کنار گذاشتن بیش از یک فرزند نیست زیرا سهم بالقوه او مشخص و مشروط است.

## مراجع

- ۱) عزیز الله، فهیمی ۱۳۹۰ بررسی تطبیقی وراثت انتشارات میزان صفحه ۳۶
- ۲) ناصر کاتوزین، شفائی، ۱۳۹۰، ارث، ریالی انتشارات میزان صفحه ۴۰
- ۳) خلیل قبلی خوبی: ۱۳۸۶، مقاله: قانون اعلامی تولد نوزاد به دلیل وقف گامت، فصلنامه پایش، صفحه ۳۶۶.
- ۴) الروضه البیعی ۱۳۹۰ انتشارات بی تا صفحه ۱۱۸
- ۵) حسین صفایی علی علوی قزوینی، حوزه خانواده انتشارات میزان ص ۳۷
- ۶) بهزاد پورسید، آصف حمداللهی. ۱۳۸۸، مقاله: قانون اعلامی نوزاد متولد شده در اثر وقف جنین بر اساس رابطه، وراثت، شماره ۱۰، زمستان ۱۳۸۸، صفحه ۲۴۳-۱۸۹
- ۷) خلیل قبلی خوبی ۱۳۸۶، مقاله: قانون اعلامی نوزاد متولد شده در اثر وقف گامت بر اساس رابطه اوتانس فصلنامه پایش پاییز، ۱۳۸۶ شماره ۴ صفحات ۳۶۵-۳۷۱
- ۸) امام خمینی رحمه الله تحریر الوسیله ۵۶۴ صفحه ۲۸۱
- ۹) سید حسین فتاحی، ۱۳۸۰، سلسله مقالات اسلامی دانشگاه علوم پزشکی مشهد، صفحه ۸۴۹
- ۱۰) خلیل قبلی خوبی ۱۳۸۶، مقاله قانون اعلامی تولد نوزاد به دلیل وقف، گامت، فصلنامه پایش صفحه ۳۶۶.
- ۱۱) یوسف، صائل، مجمع، ال، ۱۳۷۷، استفتات، انتشارات میثم تمار، صفحه ۶۹۰
- ۱۲) خامنه ای جزوه عجوبه الاستفتات، ۲۸۲
- ۱۳) محمدرضا بندرچی، ۱۳۷۴، موانع ارث در حقوق مدنی و فقه ایران انتشارات کیهان صفحه ۲۶۳
- ۱۴) خلیل قبلی خوبی ۱۳۸۶، مقاله: قانون اعلامی نوزاد متولد شده در اثر وقف گامت بر اساس رابطه اوتانس، فصلنامه پایش، پاییز ۱۳۸۶، شماره ۴، صفحات ۳۶۵-۳۷۱